

УДК 811.11`243:37

ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Леган Вікторія Петрівна

м. Ужгород

В статті розглянуто аналіз професійної компетентності майбутнього викладача іноземної мови та актуальні аспекти в сфері дослідження педагогічних особливостей професійної компетентності викладача іноземної мови в освітньому закладі. Педагогічні особливості професійної компетентності викладача іноземної мови обумовлені цілісною системою взаємопов'язаних параметрів: особистістю педагога, функціональною структурою і об'єктом професійно-педагогічної діяльності.

Ключові слова: педагогічні особливості професійної компетентності викладача іноземної мови, професійна компетентність, професіоналізм.

Сучасний стан міжнародних зв'язків України у різноманітних сферах життєдіяльності, вихід її у європейські світові простори, нові політичні, соціально-економічні та культурні реалії потребують певних трансформацій і у сфері освіти як важливого державного інституту, в тому числі й у галузі навчання іноземних мов. Процеси європейської інтеграції зробили іншомовну підготовку студентів різних спеціальностей одним із найголовніших компонентів вищої освіти, одним з основних механізмів реалізації інтеграційних процесів, мобільності студентів, науковців та фахівців. У сучасних умовах відбуваються суттєві зміни в галузі підготовки фахівців з іноземних мов у вищих навчальних закладах.

Парадигмальні перебудови в освіті, інноватика і зміна моделей навчання – перехід від трансляційної педагогіки до смислової та до педагогічної співпраці – об'єктивно вимагають нових підходів до підготовки фахівців з іноземних мов у ВНЗ.

Соціальні реалії та відображення їх тенденції в освіті характеризуються спрямованістю на фахівців, компетентних у своїй галузі, що володіють професійно-педагогічною культурою. У зв'язку з цим професійна компетентність розглядається як достатня і необхідна умова освітньої діяльності, саморозвитку та самовдосконалення педагога.

Орієнтація суспільства на грамотного й компетентного фахівця виражається у розробці систем моніторингу якості підготовки випускника ВНЗ, спрямованості на вивчення процесу професіоналізації з метою оптимізації управління освітньою системою.

Зазначеній проблемі присвячені праці багатьох українських і зарубіжних вчених.

Професійна компетентність – складне і багатоаспектне поняття, як і педагогічна діяльність взагалі. Професійна компетентність розглядається з точки зору об'єктивних критеріїв та вимог до підготовки фахівців у ВНЗ (Державний освітній стандарт, освітні стандарти в галузі підготовки фахівців з іноземної мови); в аспекті теорії і практики підготовки фахівців у ВНЗ (О.Абдуліна, М.Боброва, І.Ісаєв, Т.Колодько, А.Маслюк, Л.Морська, О.Овчарук, С.Ромашина, Н.Руденко, В.Сенченко, В.Сластенін, А.Щербаков, та ін.).

Також проблема професійної компетентності вивчається в аспекті атестації, оцінки якості професійної підготовки (О.Волченко, В.Зверева, Т.Косова, Ю.Лук'янова, А.Миролюбов, С.Молчанов, І.Шалаєв, Н.А.Янковська).

Професійна компетентність розглядається в ряді інших характеристик професіоналізації В.Ворошиловим, Є.Роговим, Є.Пасову, Н.Кухаревим, Н.Кузьміною, Л.Митною як етап, рівень професіоналізму. Структура та рівні професійної, методичної культури і майстерності, їх зміст представлено у роботах Л.Спіріна та ін.

Професійна компетентність є складним багатокомпонентним поняттям, яке в сучасній науковій літературі характеризується з точки зору кількох наукових підходів: соціокультурного, діяльнісного, комунікативного, професійного, контекстно-інформаційного та психологічного. Кожний із названих підходів не вичерпує наукового аналізу проблеми професійної компетентності повністю, всі ці підходи знаходяться у взаємозв'язку один з іншим і взаємодоповнюють один одного.

Мета статті – розкрити актуальні аспекти в сфері дослідження професійної компетентності викладача іноземної мови в освітньому закладі.

Ми розглядаємо професійну компетентність у вузькому (спеціальному) розумінні: як професійно-педагогічні та предметні знання, вміння або як спеціальну компетентність фахівця-предметника (Н.А.Амінов, І.О.Зимня). Професійна компетентність є базисом професіографічних і кваліфікаційних характеристик моделі особистості та діяльності фа-

хівця в галузі освіти.

Процес професіоналізації характеризується безліччю ознак. Можна виділити кілька векторів, що проектуються на перебіг цього процесу.

Так, нормативні вимоги закладені в кваліфікаційних та професіографічних моделях. О.М.Волченко стверджує що професіографічний підхід містить об'єктивні вимоги професії до людини, професіограма як модель особистості та діяльності вчителя "відображає його основні функції, вимоги до вчителя, ... коло теоретичних знань, перелік педагогічних умінь і навичок, інтегративні професійно-особистісні якості" [1, с.21]. Професіограма моделює результат, який має бути досягнутий у процесі навчання і виховання в вузі і в ході самостійної педагогічної діяльності.

У будь-якому випадку, як зазначає А.К.Маркова та ряд інших вчених, еталонні нормативні моделі професії й особистості містять опис об'єктивного змісту праці як зовні задану структуру діяльності та психологічну структуру діяльності і якостей особистості фахівця. Так, можна виділити нормативний професіоналізм і як ступінь його присвоєння – реальний професіоналізм. Т.М.Фоміна наголошує що у професіограмі міститься "об'єкт праці (характеристики нормативної професійної діяльності) і суб'єкт праці (психологічні якості людини, необхідні їй для праці в даній професії)..." [7, с.39], у кваліфікаційній характеристиці "конкретизується, що повинен знати, вміти, якими психологічними якостями володіти людина з різним кваліфікаційним розрядом." [7, с.39]. Нормативний професіоналізм – це загальна характеристика вимог професій до людини, кваліфікація – вимоги професії до різного рівня виконання роботи.

У першому випадку професійну компетентність можна визначити як "характеристику конкретної людини, ... індивідуальну характеристику ступеня відповідності вимогам професії." [7, с.31].

Далі, якщо розглядати професійне становлення в термінах "компетенція", "компетентність", "професіоналізм", "майстерність", то тут істотною характеристикою етапів професіоналізації буде виступати збільшення частки особистісного і результативного компонентів фахівця. Компетенція визначається як сукупність повноважень, прав, обов'язків, як володіння знаннями, що дозволяють судити про щонебудь (І.І.Риданова, С.В.Рубцова), як достатня кваліфікація, тобто - підготовленість, уповноваженого (А.К.Маркова). Компетенція виступає як умова розвитку та реалізації професійної компетентності.

Розглядаючи компетентність, багато авторів [1; 2; 3; 4] акцентують увагу на кінцевих результатах професійної праці. Наприклад, А.К.Маркова зауважує, що єдино науковий спосіб судити про компетентність – це оцінка або вимірювання кінцевого результату. Професійна компетентність виступає як результат реалізації компетенції.

Професіоналізм же ще більш висвічує особистісний аспект діяльності – це "сукупність, набір особистісних характеристик людини, необхідних для успішного виконання роботи та внутрішня характеристика особистості людини - професіонала." [2, с.31].

Майстерність характеризується такими інтегрованими характеристиками, які можна позначити як новотворення особистості фахівця, нетрадиційні спо-

соби розв'язання педагогічних завдань і творчі ж результати своєї професії (В.П.Ворошилова, Є.І.Рогов). Тут висвічується акмеологічний аспект педагогічної діяльності як розкриття психічних резервів і особистісного потенціалу професіонала (В.А.Сластьонін, Н.Г.Руденко), як "високе і постійно вдосконалюване мистецтво навчання і виховання." [3, с.213].

Актуальність теми з точки зору її сучасності, своєчасності та значущістю може бути проілюстрована результатами проведеного в фаховій літературі проблемного аналізу. Професійний інтерес у нас викликають результати аналізу низки суперечностей:

- у галузі соціального замовлення на спеціалізацію: протиріччя між об'єктивною потребою у викладачах іноземної мови в освітніх закладах різного рівня акредитації, загребуваністю даної освітньої послуги і відсутністю чітких орієнтирів професійної підготовки фахівців у ВНЗ за даним напрямком;
- у реальному стані процесу підготовки фахівців у ВНЗ: з одного боку - оформленість теоретичної та методичної бази у формуванні професійно - педагогічної підготовленості і готовності фахівця, з іншого боку - відсутності моделі особистості та діяльності випускника як базисних характеристик компетентності, що ускладнює процес підготовки у ВНЗ;
- між об'єктивними вимогами до особистості та діяльності викладача іноземної мови в освітніх закладах різного рівня акредитації, обумовлених розвитком методики раннього навчання іноземної мови, і їх відсутністю як зафіксованих критеріїв у кваліфікаційних, професіографічних характеристиках.

Розвиток психології праці та професійної діяльності, педагогічної психології, що розкривають траєкторії і критерії професіоналізації у вертикальних (рівні професіоналізму) і горизонтальних (етапи професіоналізації) зв'язках, переконливо вимагає нових і орієнтирів і критеріїв професійної діяльності.

Професійно-педагогічна компетентність викладача іноземної мови в освітньому закладі – психолого-педагогічний та професійно-значущий феномен, сукупність знань і досвіду суб'єкта професійної діяльності – є суттєвою характеристикою його професіоналізму.

Психолого-педагогічні особливості професійної компетентності обумовлені цілісною системою взаємопов'язаних параметрів: особистістю педагога, функціональною структурою і об'єктом професійно-педагогічної діяльності.

При різноманітності компонентів, що їх дослідники виокремлюють у складі професійної компетентності викладача іноземних мов, провідною залишається іншомовна комунікативна компетенція, яка, на наш погляд, тісно пов'язана з усіма іншими компонентами професійної компетентності викладача іноземних мов.

Термін "комунікативна компетенція", яким користуються дослідники, що працюють в галузі іноземних мов, вперше був запроваджений в науковий ужиток Д.Хаймзом. Він визначив його як "знання, що забезпечують індивідові можливість здійснення функціонально спрямованого мовленнєвого спілкування, тобто того, що необхідно знати тим, хто го-

ворить, для досягнення успіху в комунікації в середовищі іншомовної культури” [9].

На нашу думку, необхідно говорити про іншомовну комунікативну компетенцію для запобігання дублювання назви різних понять. На думку українських учених-лінгвістів, основними складовими компонентами галузі освіти “Іноземна мова” є три види компетенцій, розгалужених від родового поняття “комунікативна компетенція (іншомовна)”, а саме: мовленнєва компетенція; мовна компетенція; соціокультурна компетенція [9].

Однак ці види компетенцій, в свою чергу, також включають цілий ряд компетенцій.

Мовленнєва компетенція передбачає здатність сприймати й породжувати іншомовні тексти згідно з поставленим чи виниклим комунікативним завданням, яке включає ситуацію спілкування й комунікативний намір. Вона базується на чотирьох видах компетенції: в аудіюванні, говорінні, читанні та письмі. Отже, для формування мовленнєвої компетенції повинні бути сформовані мовленнєві вміння в чотирьох видах мовленнєвої діяльності. Як відомо, мовна (лінгвістична) компетенція передбачає знання системи мови й правил її функціонування при іншомовній комунікації. Мовна компетенція також є інтегративною і включає цілий ряд компетенцій: лексичну, граматичну, фонологічну й орфографічну.

Професійна компетентність викладача – це інтегральне утворення особистості, яке включає сукупність соціального, полікультурного, аутопсихологічного, когнітивно-технологічного та персонального компонентів, необхідних для успішного здійснення педагогічної діяльності з урахуванням специфіки предмета, що викладається. Специфіка компетентності вчителя іноземних мов полягає в наявності сформованої іншомовної комунікативної компетенції, яка входить до складу когнітивно-технологічного компоненту.

Для формування професійної компетентності студентам необхідно усвідомлювати значущість своєї майбутньої професійної діяльності. Це сприятиме розвитку мотивації навчання, оволодінню основами педагогічної майстерності, професіоналізму, прагненню до професійної самоосвіти й самовдосконалення. Особливо актуальним це питання є для майбутніх вчителів іноземних мов воно базується на всебічному врахуванні та цілеспрямованому розвитку важливих для успішного оволодіння іншомовним мовленням індивідуально-психологічних особливостей особистостей, цілеспрямованій дії на стимулювання відповідних мотивів навчання, безперервному розвитку пізнавальних процесів та постійному вдосконаленню мовленнєвих навичок і вмінь, що набуваються і згодом організуються в індивідуальний стиль оволодіння іншомовним мовленням. Таке управління індивідуальною навчальною діяльністю, спрямоване на оволодіння іншомовною діяльністю, здійснюється за допомогою певних видів індивідуалізації (мотивуючої, регулюючої, розвиваючої та формуючої) та адекватних способів і засобів організації навчального процесу [10].

В практичній діяльності, на заняттях з іноземною мовою зі студентами, ми аналізуємо психолого-педагогічні відмінності між особливостями функціонування текстової діяльності рідною й іноземною

мовами. Багато часу присвячуємо аналізу педагогічних досліджень особливостей діяльності з прийому та переробки іншомовної текстової інформації. Студенти з великим інтересом включаються в іншомовну текстову діяльність, усвідомлюючи, що це інтелектуальна діяльність, метою якої є створення, відтворення, перетворення чи інтерпретація іншомовного тексту. Виходячи з особливостей функціонування текстової діяльності взагалі і текстової діяльності нерідною мовою зокрема, можна констатувати значну роль і істотний вплив пам'яті на ефективність її здійснення. Роль пам'яті в реалізації іншомовної текстової діяльності виявляється як на початкових, так і на завершальних її стадіях. Наприклад, фіксація і фільтрація текстової інформації здійснюються за участю мнемічної функції, з одного боку, з другого боку, досконале їх виконання сприяє подальшому міцному закріпленню текстової інформації в пам'яті та ефективному її відтворенню; зворотний зв'язок, як завершальний момент у будь-якій діяльності, реалізується виключно завдяки співвіднесенню цілей текстової діяльності, що містяться в довгостроковій пам'яті, критеріїв необхідних ознак тексту, що містяться в короткотривалій оперативній пам'яті, з результатами текстової діяльності [10]. Отже, така роль пам'яті обов'язково враховується нами в процесі формування у студентів іншомовної текстової діяльності та іншомовної комунікативної компетенції взагалі.

Необхідним компонентом професійної компетентності вчителя є когнітивно-технологічний, до якого входять професійні знання, вміння, навички. Сучасному викладачу також необхідно володіти широким спектром педагогічних технологій та педагогічним менеджментом [11].

Говорячи про формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов, вважаємо за необхідне окремо розглянути іншомовну комунікативну компетенцію, що має бути сформованою в студентів факультетів іноземної філології. Дослідники визначають іншомовну комунікативну компетенцію, як засвоєння етно-і соціально-психологічних еталонів, стандартів, стереотипів поведінки; ступінь володіння “технікою” спілкування іноземною мовою [8]. Слід зазначити, що знання мови складається з опанування чотирьох видів мовленнєвої діяльності (говоріння, читання, письма та аудіювання). У процесі виконання мовленнєвих дій, які є одиницями мовленнєвої діяльності, формуються навички, а в процесі виконання мовленнєвої діяльності формуються вміння. Засвоєння системи знань, поєднане з оволодінням відповідними навичками, – це основний зміст та найважливіше завдання навчання.

Висновки. Сучасний світ потребує висококваліфікованих фахівців із знанням іноземної мови, професіоналів, зданих абсорбувати все нове та прогресивне, готових до участі у міжнародному співробітництві. Сьогодні в Україні поступово відбувається реформування навчального процесу згідно з загальноєвропейськими вимогами щодо якості освіти.

Педагогічні особливості професійної компетентності обумовлені цілісною системою взаємопов'язаних параметрів: особистістю педагога, функціональною структурою і об'єктом професійно-педагогічної діяльності.

Ми розглянули професійну компетентність у вузькому (спеціальному) розумінні: як професійно-педагогічні та предметні знання, вміння або як спеціальну компетентність фахівця-предметника.

Межі нашого наукового пошуку не дозволили нам розв'язати ще ряд проблем, які б могли поглиби-

ти вивчення ряду інших особливостей професійної компетенції викладача іноземної мови. Потребують подальшого дослідження педагогічні умови, що найкраще сприяють цьому. Необхідно збагатити арсенал засобів впровадження розглянутих нами ідей у навчально-виховний процес вищої школи.

Література та джерела

1. Волченко О.М. Формування комунікативної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах: дис...кандидата пед. наук: спец. 13.00.01 «загальна педагогіка та історія педагогіки» / Ольга Михайлівна Волченко. – К.: АПН України, Ін-т педагогіки, 2006. – 264 с.
2. Харитоновна Н.В. Формування комунікативного компонента професійної компетентності засобами предмета "іноземна мова" у студентів немовних ВНЗ // Методологія навчання іноземним мовам у ВНЗ: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Новосибірськ, 1999. – С.187-189
3. Цетлін В.С. Якими професійними якостями повинен володіти вчитель іноземної мови // ІЯШ. – 1996. – №3. – 243с.
4. Крючков Г. Болонський процес як гармонізація Європейської системи вищої освіти // Іноземні мови в навчальних закладах: науково-методичний журнал. – 2004 – №1. – С.12-19
5. Федилов А.И. Использование новейших технологий в обучении иностранным языкам // Электронная конференция Энит-2000. – Ульяновск, Россия, 17-19 мая 2000 г.
6. Скорина М.С. Интерактивные методы обучения иностранному языку. Интернет-конференция «Научное пространство Европы» 2007 г.
7. Фомина Т.Н., Зеленова Т.Г. Инновационные технологии преподавания иностранных языков в неязыковом ВУЗе // Ярославский педагогический вестник. – 2003. – №1 (34).
8. Бігич О.Б. Формування у студентів методичної компетенції вчителя іноземної мови початкової школи //Іноземні мови.– 2007.–№ 2.–С. 27–31.
9. Кабардов М.К., Арцишевская Е.В. Типы языковых и коммуникативных способностей и компетенций // Вопросы психологии–2003. –№ 1. –С. 34–49.
- 10.Кіш Вайда Г., Леган В. Особливості іншомовної текстової діяльності людини//Науковий вісник Ужгородського національного університету: Педагогіка.Соціальна робота.-2013.-№ 26.-С.91-93.
- 11.Морська Л. І. Інформаційні технології у навчанні іноземних мов: навч. посібник / Л.І. Морська. - Тернопіль: Астон, 2008. - 265 с.

В статті рассмотрено аналіз професійної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Розкриті актуальні аспекти в сфері дослідження педагогічних особливостей професійної компетентності викладачів іноземних мов. Педагогічні особливості професійної компетентності викладачів іноземних мов обумовлені системою таких параметрів: особистість педагога, функціональна структура і об'єкт професійно-педагогічної діяльності.

Ключові слова: педагогічні особливості професійної компетентності викладачів іноземних мов, професійна компетентність, професіоналізм.

The author of the article has conducted the analysis of professional competence of future teachers of foreign languages. Important aspects of research in the field of pedagogical features of professional competence of teachers of foreign languages have been revealed. Pedagogical features of professional competence of teachers of foreign languages are conditioned with the system of following parameters: the identity of a teacher, the functional structure of the object and professional and educational activities.

Key words: pedagogical features of professional competence of foreign languages teachers, professional competence, professionalism.